

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

1-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-1

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-1

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

№SI-1 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-SI-1>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук (DSc), профессор

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук (DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)
Каланова Сабохат Мурадовна
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпўлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Жиянмуратова Гулноз Шербутаевна
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
и.о. профессор (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухрагон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Абдуллаев Акмал Гадаймурадович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Сеитов А.П. СОЦИОЛОГИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ДИАЛОГА МЕЖДУ ОБЩЕСТВОМ И ГОСУДАРСТВОМ.....	5
2. Rasulov Abdimumin O'ZBEKISTONDA PSIXODIAGNOSTIKA METODIKALARINING TATBIQ ETISH TARIXI..	8
3. Xusanova Xayriniso, Kamilov Farxod G'ARB DAVLATLARIDA AHOLINI IJTIMOY HIMOYALASHNING KONSEPTUAL VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI.....	16
4. Hojiyev Zavqiddin INNOVATSION TA'LIM KLASITERI MAMLAKATNI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	24
5. Yunusov Alisher YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLAR QATLAMI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	33
6. Kadirova Xalima GLOBALASHUV SHAROITIDA MEDIA TA'LIM VA MEDIA SAVODXONLIKNING IJTIMOY AHAMIYATI.....	40
7. Abdikadirova Nigora RAQAMLASHTIRISH VA RAQAMLI TA'LIMNING INSON SALOHİYATIGA TA'SIRI.....	46
8. Ким Лариса ВИРТУАЛЬНАЯ СОЦИОСФЕРА: ТРАНСФОРМАЦИЯ СТРУКТУРЫ И КУЛЬТУРЫ УЗБЕКСКОГО ОБЩЕСТВА.....	53
9. Islambaev Ravshan QORAQALPOG'ISTONDA YOSHLAR NORASMIY BANDLIK DINAMIKASINING IJTIMOY-IQTISODIY OMILLARI.....	60
10. Eshmanova Iroda O'ZBEK YOSHLARINING XITOIY XALQ RESPUBLIKASIDAGI MOSLASHUV JARAYONLARI.....	67
11. Ravshanbekova Xurshidabonu YANGI O'ZBEKISTONDA XALQ QABULXONALAR EVALUTSIYASINI TADQIQ ETISHNING NAZARIY-METODOLOGIK JIATLARI.....	74
12. Mirjavxarova Farida YOSHALARINING HARBIY-PROFESSIONAL ORIENTATSIYAGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR.....	81
13. Boboyev Sherzod O'ZBEKISTONDA XAYRIYA AMALIYOTINING TARIXIY-RETROSPEKTIV TAHLILI.....	90
14. Anorboyeva Marifat YANGI O'ZBEKISTONDA URBANIZATSIYA JARAYONLARIGA DOIR NORMATIV-HUQUQIY HUIJATLARNING KONTENT TAHLILI.....	98
15. Yaxshiliqova Dildora NOGIRONLIGI BO'LGAN YOSHLARNING SOTSIAL MOBILLIK JARAYONLARIGA DOIR YONDASHUVLARNING NAZARIY TAHLILI.....	105
16. Nuralimova Gulsinoy AHOLINING ZAIF QATLAMLARIGA KO'RSATILADIGAN IJTIMOY XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR.....	113
17. Mirzaaalieva Aziza SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA IJTIMOY-SIYOSIY TAHLILNING NAZARIY MUAMMOLARI.....	119

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Xusanova Xayriniso,

Sotsiologiya fanlari doktori,

Mirzo Ulugʻbek nomidagi

Oʻzbekiston milliy universiteti

Sotsiologiya kafedrası v.b. professori,

email: hayrinisohusanova@gmail.com

Kamilov Farxod,

sotsiologiya fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)

Oʻzbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar
universiteti “Ijtimoiy gumanitar fanlar” kafedrası v.b.dotsenti,

email: bekkomilov@mail.ru

GʻARB DAVLATLARIDA AHOLINI IJTIMOY HIMOYALASHNING KONSEPTUAL VA INSTITUTIONAL ASOSLARI

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.21980500>

ANNOTATSIYA

Maqolada Yevropa davlatlarida aholini ijtimoiy himoyalash boʻyicha chora tadbirlarning davlat ijtimoiy siyosati darajasida institutsionallashtirish jarayonlari oʻrganilgan. Bunda, nafaqat ijtimoiy fanlar kesimida balki, biologik determinizm tarafdorlari ijtimoiy himoya davlat mablagʻlariga zarar yetkazishi borasidagi munozaralar tahlil qilingan. Gumanistik gʻoya tarafdorlari esa, aksincha, sivilizatsiyalashgan xalqlarda nochor kishilarni teng imkoniyatlar va imtiyozlarga haqli ekanligi talqinlangan. Maqolada, aholini ijtimoiy himoyalashning institutsionallashtirish gʻarb davlatlaridagi obyektiv funksional va strukturali ehtiyojlar taʼsirida sodir boʻlganligi davriylashtirilgan va turkumlangan. Gʻarb davlatlarida ijtimoiy himoya tizimining institutsionallashtirish bu sohadagi chora-tadbirlar hukmdorlarning yuritgan davlat siyosati va ishlab chiqarish birlashmalari doirasida amalga oshirilganligini koʻrsatadi. Zamonaviy global tendensiyalar bois, umumfarovonlik davlati gʻoyasi dolzarbligini yoʻqotib borishi, ijtimoiy himoyada yalpi qarovdan individual yondashuvga oʻtilishi va aholini ijtimoiy himoyalash sohasidagi ijtimoiy innovatsiyalar tahlil qilingan. Ijtimoiy himoya tizimidagi innovatsiyalardan kelib chiqib ilmiy tahliliy xulosalar ilgari surilgan.

Kalit soʻzlar: ijtimoiy himoya, institutsionallashtirish, evolyusiya, fuqarolik huquqi, biologik determinizm, kambagʻallik, differensiallashgan individual yordamda, marginallik, mehnatga layoqatsizlik, fragmentarlik, umumfarovonlik davlati, migratsiya, personallik, farovonlik, ijtimoiy tahlikalar, mehnat uylari.

Хусанова Хайринисо,

доктор социологических наук,

и.о. профессора кафедры социологии

Национального университета Узбекистана

имени Мирзо Улугбека,

email: hayrinisohusanova@gmail.com

Камилов Фарход,

доктор философии по социологическим наукам (PhD)

и.о. доцента кафедры «Социально-гуманитарных наук»

Университета журналистики и массовых

коммуникаций Узбекистана

e-mail: bekkomilov@mail.ru

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В ЗАПАДНЫХ СТРАНАХ

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются процессы институционализации мер по социальной защите населения в европейских странах на уровне государственной социальной политики. Наряду с анализом в разрезе социальных наук, рассматриваются дискуссии сторонников биологического детерминизма о том, что социальная защита наносит ущерб государственным средствам. С другой стороны, интерпретируются взгляды сторонников гуманистических идей о праве, нуждающихся в цивилизованных обществах на равные возможности и льготы. В статье периодизирована и классифицирована институционализация социальной защиты под влиянием объективных функциональных и структурных потребностей западных государств. Институционализация системы социальной защиты в западных странах показывает, что меры в этой сфере осуществлялись в рамках государственной политики правителей и производственных объединений. В связи с современными глобальными тенденциями проанализированы утрата актуальности идеи «государства всеобщего благосостояния», переход от массовой опеки к индивидуальному подходу в социальной защите, а также социальные инновации в этой сфере. На основе инноваций в системе социальной защиты выдвинуты научно-аналитические выводы.

Ключевые слова: социальная защита, институционализация, эволюция, гражданское право, биологический детерминизм, бедность, дифференцированная индивидуальная помощь, маргинальность, нетрудоспособность, фрагментарность, государство всеобщего благосостояния, миграция, персональность, благосостояние, социальные риски, рабочие дома.

Khusanova Khayriniso,

Acting Professor of the Department of Sociology,
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek,

Doctor of Science (DSc) in Sociology

email: hayrinisohusanova@gmail.com

Kamilov Farkhod,

Doctor of Philosophy (PhD) in Sociology,

Associate Professor of the Department of

Social Sciences and Humanities,

University of Journalism and Mass

Communications of Uzbekistan,

e-mail: bekkomilov@mail.ru

CONCEPTUAL AND INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF SOCIAL PROTECTION IN WESTERN COUNTRIES

ABSTRACT

The article examines the processes of institutionalizing social protection measures in European countries at the level of state social policy. Alongside analysis from a social science perspective, the paper considers debates by proponents of biological determinism who argue that social protection drains state resources. Conversely, it interprets the views of humanistic thinkers

regarding the rights of the needy to equal opportunities and benefits in civilized societies. The institutionalization of social protection is periodized and classified based on the objective functional and structural needs of Western states. The development of social protection systems in Western countries demonstrates that measures in this field were implemented within the framework of state policies by rulers and industrial associations. In light of contemporary global trends, the article analyzes the waning relevance of the "welfare state" concept, the shift from mass guardianship to individualized approaches in social protection, and social innovations in the field. Scientific and analytical conclusions are presented based on these innovations within the social protection system.

Keywords: social protection, institutionalization, evolution, civil law, biological determinism, poverty, differentiated individual assistance, marginality, disability, fragmentation, welfare state, migration, personality, well-being, social risks, workhouses.

KIRISH

G'arbda aholini ijtimoiy himoyalashning institutsionallasuvi dinamik jarayon sifatida kechdi. V.Antropovning fikriga ko'ra: "Ijtimoiy himoyada evolyutsion rivojlanish qonuniyati ishlaydi. Zamonaviy ijtimoiy himoyaning tizimli xususiyat kasb etib borishi sanoatlashuv va davlat funksional vakolatlarining kengayishi, ijtimoiy jarayonlarning tartiblanishi, jamiyatning murakkab ijtimoiy-demografik rivojlanish yo'liga o'tish bilan chambarchas bog'liq holda kechdi" [1, – B.15]. G'arb davlatlarida ijtimoiy himoya tizimining ilmiy-konseptual va institutsional asoslarining yaratilishi o'zaro aloqadorlikda jarayonlar ketma-ketligida sodir bo'ldi va uni shartli ravishda quyidagicha davrlashtirildi:

METODOLOGIYA

Sotsiologik nuqtayi nazardan ijtimoiy himoya davlat ijtimoiy siyosatining institutsional tarmog'i bo'lib, u o'zida jamiyatning strategik taraqqiyot maqsadlarini ifodalaydi. Uni sotsiologik o'rganish «Ijtimoiy himoya sotsiologiyasi» tarmoq yo'nalishini shartlaydi va quyidagi darajalar kesishmasida o'rganiladi:

- 1) umummetodologik daraja – ijtimoiy himoyani ilmiy o'rganishda multidissiplinar metodologiyaga tayanish;
- 2) tarmoq sotsiologiyasi – ijtimoiy himoya sotsiologiyasi doirasidagi ilmiy tadqiqotlar mahsuli bo'lgan maxsus nazariyalar;
- 3) empirik daraja – amaliy sotsiologik tadqiqot metodlari yordamida sohaning sotsiologik diagnostikasini amalga oshirish.

Ushbu darajalar «Ijtimoiy himoya sotsiologiyasi»ning metodologik va metodik bazasini hosil qiladi. Shuningdek, «ijtimoiy himoya» tushunchasi falsafa, tarix, sotsiologiya, iqtisodiyot, demografiya, siyosatshunoslik, huquqshunoslik, psixologiyada fanlararo tadqiqotlarga turtki berdi. Natijada, multidissiplinar loyihalarni amalga oshirish tendensiyasi organik metodologik hamkorlik va fanlararo konsensusni shartladi. Bu akademik ilm-fan doirasida yaqqol sezilmoqda va ijtimoiy himoyaning zamonaviy mazmun-mohiyatini ilmiy o'rganishda integratsiyalashgan yondashuvni shakllantirmoqda. Demak, ijtimoiy himoya universal ilmiy obyekt sifatida bitta fan doirasida muxtor qola olmaydi. Aksincha, ko'p qirrali metodologiyaga tayanadi va multidissiplinar simbiozni hosil qiladi.

ASOSIY QISM

1-bosqich: Ijtimoiy yordamning ijtimoiy-falsafiy va diniy-teologik dunyoqarashda aks etishi. G'arbda bir necha avlod vakillarini o'z ichiga oluvchi katta patriarxal oilalardan iborat natural xo'jalik yuritilgan. Bu davrda aholini ijtimoiy himoyalash masalalari diniy-teologik dunyoqarash doirasida talqinlandi. Bu davrda nochorlik "insonning qismati" hisoblanib, jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik va ojizlik Yaratuvchining irodasi bilan bog'landi [2, – B.3]. Oila tarkibida mehnatga layoqatli kishilar mehnat qobiliyatiga ega bo'lmagan yetim-yesirlar, beva-bechoralar, nogironlar, qariyalarga g'amxo'rlik qilishni o'z zimmasiga olgan. Ba'zi hollarda ushbu maqsadda cherkov tushumlaridan ham foydalanildi. Rim kasaba uyushmalari shuningdek, o'rta asrlarga xos bo'lgan sex birlashmalari tuzuklarida aholining ma'lum qatlamlari hamda ularning oila a'zolari ijtimoiy himoyalanganligi ta'kidlanadi.

Xamurappi bitiklarida (mil. avv 1800-yillar) kirish qismida o'zi boshqargan mamlakatda adolatni qaror toptirishda kuchlilar tomonidan o'jizlarni ta'qib qilishni ta'qiqlash maqsadida qayd etilgan [3, – B.47-90]. Ksenofontning (mil.avv. 425-336-yy.) “Oykonomika” (qadimgi yunoncha – oikoç-uy, νομος-qonun, ya'ni “uy xo'jaligini yuritish tartibi”) asari 1-bob, 22-bandida og'ir mehnat natijasida kuchdan qolib, yaroqsiz holga kelib qolgan nochor qatlamlarga g'amxo'rlik qilinmasdan taqdir taqozosiga tashlab qo'yilishi keskin tanqid qilingan [4]. Uningcha, jamiyatda ijtimoiy adolat tamoyillar o'rnatilishida turli tabaqa vakillari o'rtasida tenglikni saqlab turish zarurati shartlaydi.

Aristotel (mil.avv. 384-322-yy.)ning ijtimoiy qarashlarida demokratik boshqaruv usuli aynan ijtimoiy nochor kishilar manfaatlarini himoyalovchi tuzilma sifatida tavsiflanadi. Tenglik qonuniyatiga ko'ra, hokimiyat mulkdorlar ham, mulksizlarni ham qo'lida to'planmagan. Ular ham, boshqalar ham o'zaro tengdirlar [5, – B.149]. Moddiy ta'minlanganlik darajasi bo'yicha keskin tafovut jamiyatning tanazzuliga sabab bo'ladi. Tenglik o'z o'rnida moddiy imtiyozlar taqsimotida mulkdor uchun ham, nochor uchun ham birdek munosabatni talab etuvchi adolat mezonini bo'lib qoladi. Biroq jamiyatning tanazzulga kelib qolmaslik chorasi sifatida o'z turmush darajasini o'rtacha ta'minlash imkonini beruvchi qatlamni qo'llab-quvvatlash zaruriyatini ilgari suradi. Aristotel: “Shon-shuhrat uchun qilingan ishdan ko'ra, adolat, haqiqat uchun qilingan ishlar afzal”, – deb biladi [6, – B.254]. Aristotel insondagi go'zal sifatlar, fazilatlar haqida gapirar ekan, “saxovat fazilati shunday, saxiy odam boshqa ne'matlarni qo'lga kiritadi va boshqalarga ham yaxshilik qiladi” – deydi [7, – B.258]. Uningcha, bag'rikenglik, daryodillik (megalopsihia) – xayr-saxovatda mardona ishlar qilishdir. Saxiylik (megaloprepea) – ko'p miqdorda xayr-ehson, savob ish qilishdir.

Platon o'zining “Davlat” asarida ijtimoiy adolatning uch qirasi haqida pragmatik qarashlarini bildiradi. Bular:

- 1) davlatda barqarorlik o'rnatilganligi;
- 2) jamiyatda ijtimoiy muvozanatning mavjudligi;
- 3) ijtimoiy-moddiy tafovutda me'yor hissining anglanishi [8].

Platon davlat barqarorligi jamiyatda turli qatlamlar o'rtasida ijtimoiy muvozanat o'rnatilganligiga bevosita bog'liq, deb biladi. Bunda turli qatlamlar o'rtasida tengsizlik darajasi me'yordan oshmasligi shart. Platonning fikriga ko'ra, adolatli qonunlarga amalga qilgan davlat va jamiyat barqaror rivojlanadi. Bunday jamiyatda farovonlik va tinchlik hukmron bo'ladi.

Rimda fuqarolik huquqi kishilar o'rtasida mulkiy va nomulkiy munosabatlarni tartibga solinishida fundamental ahamiyat kasb etgan. Fuqarolik huquqiy munosabatlarda shaxsiy va oilaviy mulk doirasidagi munosabatlar tartiblanishida pekuli institutini ko'ramiz. Unga muvofiq, xizmatkor o'z xo'jayinlari tomonidan taqdim etilgan mulkdan oila a'zolari bilan birgalikda mehnat qilib mustaqil foydalanish huquqiga ega bo'lgan. Agarda ularning mulkiy huquqlari poymol etilsa ular o'zini o'zi himoya qilish huquqidan foydalangan. Kishining ijtimoiy manfaatlariga daxldor yana bir xususiyati shundaki, Rim fuqarolik huquqiga muvofiq o'zini o'zi ta'minlay olish layoqatiga ega bo'lmagan shaxslar (voyaga yetmaganlar, beva-bechoralar, imkoniyati cheklangan nogironlar, aqli noraso shaxslar, xotin-qizlar)ga nisbatan vasiy va homiylik tartibi joriy etilgan [9, – B.224]. Ushbu qonunchilikka ko'ra turli tabaqa vakillari o'rtasidagi mulkiy munosabatlarning bunday tartiblanishi ijtimoiy o'jiz qatlamlar manfaatlarining muhofazalanganligini ko'rsatadi.

2-bosqich: Ijtimoiy himoyada davlat mas'uliyatining legallashtirilishi va uning institutsionallasuvi. Ijtimoiy himoya bo'yicha ilk qonunchilik hujjatlarini ishlab chiqilishi va institutsionallashtirgan muassasalarning paydo bo'lishi bilan kechdi. Ijtimoiy yordam mohiyati diniy-teologik dunyoqarashda aks etsada, Yevropada qishloq xo'jaligining yetarlicha rivojlanmaganligi, turli tabiiy ofatlar ochlik, yuqumli epidemiyalarga sabab bo'ldi. Hukmdorlar bu kabi ofatlar oqibatlarini bartaraf qilish va zarar ko'rganlarga ko'maklashish o'rniga aziyat chekkanlarni yanada asoratga soluvchi qonunchilik hujjatlarini qabul qildi. Angliyada vabo kasalligining tarqalishi munosabati bilan “Mehnatkashlar to'g'risida”gi qonunni qabul qilindi [10, – B.23]. Qonun ocharchilik natijasida holdan toygan xizmatkorning o'z xo'jayinidan ish haqini talab qilishini ta'qiqladi. Vaholanki, hukmron tabaqa vakillarini qashshoqlik va o'lat natijasida aholining ommaviy qirilib ketish sabablari qiziqitmasdan, uning o'g'irlik, qaroqchilik, talonchilik kabi salbiy oqibatlari

bezovta qilardi. Ijtimoiy madadga, asosan, tabiiy ofat va baxtsiz hodisalardan jabrlanganlar loyiq sanalib, aslida muhtoj qatlamlar bundan mustasno edilar.

Sanoatlashish jarayoni mashinalashgan fabrika va zavodlarning paydo bo'lishi bilan mehnatning murakkablashuvi, o'ta holdan toydiruvchi tezlik, cheklanmagan ish kuni, sog'liq uchun zararli ishlab chiqarish sohasida ayollar va bolalar mehnatidan foydalanishni keltirib chiqardi. Natijada, aholini ijtimoiy himoyalash fragmentar chora-tadbirlar ko'rinishidan davlat darajasida tizimlashtirish zarurati oshib bordi. Ijtimoiy himoyaning differensial tartiblangan maqsadli shakllariga ehtiyoj kuchaydi. Angliyada "Kambag'allar to'g'risida"gi (1601-y.) qonunning qabul qilinishi bilan aholini ijtimoiy muhofazalash chora-tadbirlari davlat ahamiyatiga molik masala sifatida tizimlashtirish jarayoni boshlandi [11]. Ushbu qonunga muvofiq, muhtojlarni qo'llab-quvvatlash mas'uliyati ilk bor davlat zimmasidagi asosiy vazifalar qatoridan o'rin oldi. Hujjatda ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar va ularga ko'rsatiladigan yordam turlari quyidagicha tartiblandi:

mehnat qobiliyatiga ega bo'lmaganlarga kun ko'rish imkonini beruvchi minimal yordam;

mehnat qobiliyatiga ega bo'lganlarga "mehnat uylari"da ish bilan bandlik;

ishlashni xohlamaydigan boqimandalarga ma'muriy jazo.

Qashshoqlar va gadoylar uchun maxsus uylar tashkil qilinib, bunday uylar Angliyada – "mehnat uylari", Germaniyada – "axloq tuzatish (yoki tarbiya) uylari", Fransiya – "qismat uylari", Rossiyada "Avliyo Patriarx uylari" deyilib, ularda yarim qamoqxona tartibi o'rnatildi. Aslida bunday uylarda sog'lom kishilar qatorida bemorlar, nogironlar ham saqlanib, ulardan shaharning maishiy-gigiyenik holatini saqlash, ifloslangan kanallar va yo'llar, axlatxonalarini tozalash kabi og'ir ishlarda majburan foydalanildi.

Yevropa davlatlarida keskin hamda xavfli ijtimoiy bo'hronlarga sabab bo'luvchi ijtimoiy muammolarning oldini olish strategiyalari ishlab chiqildi. Buyuk Britaniya XVIII asrning 60-yillarida fabrika-zavodlarda band bo'lgan mehnatkashlar ilk bor majburiy ijtimoiy himoyalandi va sug'urtalandi [12, – B.32]. XIX asrning oxiriga kelib Germaniyada ishlab chiqarishda band bo'lgan ishchilarni majburiy ijtimoiy himoyalash va sug'urtalash tizimining qonunchilik asoslari yaratildi. Uning tarkibiga kasallikdan (1883-yil), nogironlik va qarilikdan (1889-yil) hamda ishlab chiqarishning zararli oqibatlari hamda baxtsiz hodisalardan (1884-yil) muhofazalash to'g'risidagi qonunchilik hujjatlari kirdi [13, – B.45]. Ushbu qonun hujjatlari bois, Yevropaning aksariyat davlatlarida 8 soatlik ish kuni o'rnatildi. Haq to'lanadigan ta'til muddati uzaytirildi va ayrim ijtimoiy kafolatlar qonunlashtirildi. Bu borada dastlabki ijtimoiy innovatsiyalar kuzatilib, Angliyada filantrop R.Ouen o'z fabrikasida ishchilarni o'ta toliqtiruvchi uzoq ish soatini qisqartirdi va korxona qoshida ularning bolalari uchun maxsus bog'cha ochdi [14, – B.230-232]. Yollanma ishchilarni ijtimoiy himoyalash ish beruvchi manfaatga xizmat qilishini isbotladi.

3-bosqich. Ijtimoiy himoyaning klassik konsepsiyalari va nazariy-metodologik asoslarining ishlab chiqilishi. Bir paytning o'zida muhtojlikni shakllantiruvchi kambag'allik, tengsizlik kabi omillarni ilmiy o'rganish dolzarblashdi. Ilmiy tadqiqotlar qizg'in munozaralar, fikrlar xilma-xilligi sharoitida kechib, ijtimoiy himoyaning davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi ziddiyatli fikrlarni jonlantirdi.

Olimlarning bir guruhi biologik determinizm g'oyalariga muvofiq, ijtimoiy himoyani tabiat qonuniyatiga zid, deb bilsalar, ikkinchi guruhi, aksincha, gumanistik pozitsiyada turib inson manfaatlarini hamma narsadan ustun bilish zaruratini ta'kidladilar. T.Maltus (1766-1834) "Ungacha band etilgan dunyoga kelgan insonni agarda ota-onasi boqa olmasa... va jamiyat uning mehnatiga ehtiyoj sezmasa, demak, mantiqan u yer yuzida ortiqchadir. Tabiat unga chetlanishni buyuradi va buni amalga oshirishni kechiktirmaydi", [15] deb ta'kidlaydi. Uningcha, davlat tomonidan ko'rsatilayotgan moddiy yordam aholi sonining ko'payishiga olib keladi. Natijada, oziq-ovqatga talab kuchayib davlat xazinasiga uchun xavf tug'iladi va kambag'allikni keltirib chiqaradi.

G.Spenser (1820-1903) ushbu g'oyani rivojlantirib, "tug'ilishning oshib borishi yashash uchun kurash jarayonini murakkablashtirib yuboradi. Bu kurashda faqat kuchlilar g'olib chiqadilar. Aksincha, yetarlicha faollikka ega bo'lmaganlar tabiiy tarzda siqib chiqariladi" [16] – degan fikrni bildirdi. Ular ojiz qatlamlarni davlat tomonidan ijtimoiy himoyalash tabiiy tanlov qonuniyatlarini buzib aqlan, jismonan ojiz kishilar sonini ko'paytiradi va jamiyat uchun foydali sog'lom insonlarning

yashash uchun kurash jarayonini murakkablashtiradi, deb bildilar. Biroq, A.Smitning fikriga ko'ra: "Sivilizatsiyalashgan xalqlarda ko'pchilik bevosita ishlab chiqarishda band bo'lmasa-da, umumdavlat farovonligi hisobidan yaxshi turmush kechiradilar" [17]. Ushbu g'oya ijtimoiy himoyaning umuminsoniy tamoyillariga muvofiq inson qard-qimmati, haq-huquqlari davlat va jamiyatning oliy maqsadi ekanligini ko'rsatdi. Bunda moddiy ne'matlarning oqilona taqsimoti turli qatlamlar o'rtasida ijtimoiy muvozanatni saqlab turuvchi omil bo'ldi.

4-bosqich: Ijtimoiy himoya tizimining universallashtirish va umumbashariy normalarning tartiblanishi. Ushbu davr ijtimoiy himoyaning zamonaviy mazmun kasb etishidagi tub burilishni yasadi. Aholining barcha qatlamlari uchun yalpi ijtimoiy himoya choralar qo'llanilib uning saxiy, mo'l-ko'l shakllari va turlari rivojlanib bordi. Ijtimoiy himoyaga da'vogarlik kishining konstitutsion huquqi sifatida rasman tan olindi. Natijada, ijtimoiy himoya tizimlashtirilgan faoliyat turi sifatida davlatning institutsional sohasiga aylandi va demokratik jarayonlarning jadallashtirishiga xizmat qildi [18]. Ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlarning intensivligi fonida ijtimoiy himoyaning umumbashariy mezonlari, tamoyil va yo'nalishlari ishlab chiqildi.

Ijtimoiy himoya chora-tadbirlarini tizimlashtirish va yanada ommalashtirish zarurati dunyo davlatlarini Xalqaro Ijtimoiy Ta'minot AQShda 1935-yilda "Ijtimoiy himoya to'g'risidagi hujjat" deb nomlangan davlat dasturida "ijtimoiy muhofaza" atamasi ijtimoiy muhofaza tegishli sohaga xos tushuncha sifatida ilk bor qo'llanildi. Angliyada U.Beveridjning "Erkin jamiyatda to'laqonli bandlik" deb nomlanuvchi ma'ruzasi Ijtimoiy himoya kategoriyasining kundalik iste'molda ommalashtirdi. Ma'ruzada "davlat – ijtimoiy himoyada bosh subyekt" ekanligi asoslab berildi [19, – B.140]. Natijada, Angliya hukumati ilk bor yalpi ijtimoiy muhofazalash davlat doktrinasi sifatida qonunlashtirdi. Zamonaviy jamiyatlarda ijtimoiy himoya yalpi bo'lishi va aholining barcha qatlamlarini istisnosiz qamrab olishi shartlandi. Aholi turmush sifatini muttasil oshirib borishda innovatsion texnologiyalarga talab kuchaydi. Ijtimoiy himoya sohasi mustaqil faoliyat turiga aylanib davlatning ustuvor ahamiyatli universal funksiyalari qatoridan mustahkam o'rin olib, butun jamiyatni qamrab oluvchi "milliy iftixor"ga aylandi. Ijtimoiy muhofazaning davlat ichki tuzilmalarini (davlat muassasalar, tashkilotlar, kasaba uyushmalari, firmalar, turli jamiyatlar, jamg'armalar, o'zini o'zi boshqaruvchi organlar, ixtiyoriy shaxslar va hokazolarni) qamrab oluvchi qudratli tizimi yaratildi.

Postsanoatlashuv va modernizatsiya jarayoni aqliy mehnat ustuvorligini shartlab, aqliy mehnat sohasida ijtimoiy haq-huquqlarni muhofazalashda nufuzli Xalqaro mehnat tashkiloti tomonidan "Ijtimoiy ta'minotning minimal normalari to'g'risida"gi №102-sonli Konvensiya bu borada normativ aktlar ichida flagman bo'ldi. Natijada, ijtimoiy himoya aholining barcha qatlamlarini "ijtimoiy tahlikalar"dan yalpi himoyalashda minimal standartlarni kafolatlovchi "universal tizim"ga aylandi. Uning fonida Turinda "Yevropa ijtimoiy xartiya"si, Rim Hamkorlik kelishuvi hamda Strasburgda Ijtimoiy himoya bo'yicha Yevropa Kodeksi (SED №048) qabul qilindi. Kopengagenda ijtimoiy taraqqiyot bo'yicha Butunjahon konferensiyasida insonning barqaror rivojlanishi jamiyatning yangi maqsadi sifatida tan olindi va dunyo davlatlarining inson ehtiyojlariga bo'lgan munosabatida tub burilish yasadi. 186 nafar ishtirokchi-davlat rahbarlari o'z hukumatlarining rivojlanish rejasiga ijtimoiy strategiyalarni kiritish zaruratini tan oldi.

Ushbu hujjatlarda har bir kishining ijtimoiy huquqlari uning irqi, terisining rangi, jinsi, dini, siyosiy qarashlari, milliy mansubligi va ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar ta'minlanishi shartlandi. Ishtirokchi davlatlarda ijtimoiy himoyada bosqichma-bosqich yuqori darajaga erishib borish maqsadi qo'yildi. Yaponiya va AQSh kabi rivojlangan davlatlarda ijtimoiy dasturlariga (ijtimoiy sug'urta va ijtimoiy himoya) YAIMning 5-10 foizdan 20-30 foizga chiqarildi. Natijada, rivojlangan davlatlarda ko'mak pullarining miqdori ish haqiga nisbatan o'sib bordi. Ko'mak pullarini oluvchilar huquqi yanada mustahkamlanib, imtiyozlar doirasi kengaytirildi.

Ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish zarurati ilmiy tadqiqotlarda jadallikni talab etdi. XX asrning so'nggi choragida ommalashgan "umumfarovonlik davlati" g'oyasi taraqqiy etgan davlatlarda mustahkam mavqeni egallab, ijtimoiy himoya yanada saxiy ko'rinishga ega bo'la boshlaydi.

XULOSA

Rivojlangan g'arb davlatlarida ijtimoiy davlat va umumfarovonlik davlati g'oyalari quyidagi omillar sabab tanqid ostida qoldii:

iqtisodiy omil – g'arb davlatlarida amaldagi universal ijtimoiy himoya xarajatlari (YAIMning 1/3)ning muttasil o'sib borishi natijasida ularni qoplashda davlat zimmasidagi moliyaviy yuklama og'irligini chaqirdi;

ijtimoiy omil – amaldagi saxiy ijtimoiy himoya g'arbcha turmush tarziga singib ketgan “erkin muhabbat”ning ommalashuvini tezlashtirdi. Birgina AQSH va Shvetsiyadagi ijtimoiy imtiyozlar hamda xizmatlarning mo'l-ko'lligi, yalpiligi, jamiyatning barcha a'zolari uchun teng imkoniyatlar ta'minlanganligi yoshlar orasida tashabbuskorlikni so'ndirdi va boqimandalikni oshirib yubordi. Bunday holat oilaviy munosabatlarga ta'sir qilib, g'arb tafakkuriga xos “personallik”ni shakllantirdi. Keng qamrovli va saxiy ijtimoiy himoya kishining o'z muammolari bilan yolg'iz qolishiga hamda murakkab vaziyatdan o'z ichki resurslarini ishga solib chiqib ketishida ruhan chiniqishga yo'l bermaydi. Muhtojlikka tushib qolgan kishi har qanday vaziyatda davlat himoyasida ekanligini bilib turadi. Natijada, ijtimoiy himoyaning saxiy kompensatorlik funksiyasi mashaqqatlarni yengishda bosh suyanchiq bo'lgan oila va oila a'zolarining ijtimoiy qadriyat sifatidagi ahamiyatiga putur yetkazdi;

demografik omil – rivojlangan davlatlarda aholining intensiv qarib borish tendensiyalari natijasida amaldagi ijtimoiy himoya tizimida zahiralar va manbalar taqsimoti izdan chiqib, mavjud ijtimoiy doktrinalar reallikka mos kelmay qoldi. Bunda aholining birmuncha yosh qatlamiga qaratilgan ijtimoiy himoya resurslarini keksalarni himoyalashga yo'naltirish va moslashtirish murakkabliklari oshib bordi;

kasbiy kompetensiyalarga talabning oshib borishi – axborotlashgan jamiyatlarning globallashuvi natijasida intellektual sohaga bolgan ehtiyoj shiddatli o'sib bordi. Professional sohada aqliy va jismoniy faoliyat turlaridan kelib chiqib ijtimoiy tahlikalarni gayta baholash va prognozlashning mavjud mexanizmlari ish bermay qoldi. Yalpi ijtimoiy himoyaga xos bo'lgan universal yondashuvlar eskirib, kompetensiyalarni baholash evaziga individual ijtimoiy himoya shakllariga bo'lgan talab oshirib yubordi;

ijtimoiy muammolar mohiyatining o'zgarishi – migratsiya, kambag'allik, muhtojlik, marginallik kabi muammolar globallashib, yangicha qiyofa kasb etib borishi natijasida ijtimoiy eksklyuziyaga uchragan va nochorlikdan caziyat chekuvchilar soni oshib bordi;

ommaviy sotsial mobillik va migratsiya – shaharlardagi modernizatsiya jarayonini tezlashtirib yubordi. Xususan, sotsial mobillikni subyektiv qabul qilish dolzarblashdi. U endi post factum, ya'ni bosib o'tilgan yo'l, masofaning aks-sadosi, undan erilishgan yutuq va yo'qotishlarni o'lchashga aylandi. Migratsiyaning oldin kuzatilmagan geometrik progressiyadagi o'sishi gayd etildi;

individuallikning universallashuvi – AQSH, Germaniya, Xitoyda tezlashdi. Natijada, odatiy ijtimoiy aloqalar tizimidan uzilgan marginallar (lotincha marginalis – chetda qolish)da sotsial identiklik muammosidan aziyat chekish oqibatiida kuchli ruhiy tanglik shakllandi. Bu jamiyatning katta qismini tashkil qiluvchi qatlamlar orasida ishsizlik va kambag'allikni oshirmoqda. Ushbu omillar aholini ijtimoiy himoyalash tizimida prinsipial islohotlar davri kelganligini anglatdi va dunyo hamjamiyatida umumfarovonlik davlati ta'limoti asosida yotuvchi ijtimoiy yordamdagi universallikdan chekinilib, muhtojlikning nisbiy darajasi bilan belgilanuvchi differensiallashgan maqsadli yordam ko'rsatish tizimi dolzarblashib bordi.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Антропов В.В. Экономические модели социальной защиты населения в государствах ЕС. Автореф. дисс. док. эк. наук. – М., 2007. – С. 15.
2. Немировский А. История древнего мира. Античность. В 2-х т. – М.: Владос, 2000. Т. 2. – С. 379; Ройк В. Основы социального страхования. – М.: АНКЛ, 2005. – С. 3.
3. Свод законов Хамураппи. Всеобщая история государства и права / под ред. В.А.Томсинова. – М.: Зерсало, 2011. Т. 1. – С. 47-90.

4. Ксенофонт. Домострой. Сократические сочинения. Киропедия. – М.: Издательство АСТ, 2003.
5. Аристотель. Политика // Сочинения в 4-х томах. – М.: Мысль, 1983. Т. 4. – С. 149.
6. Арасту. Ахлоқи кабир / тарж. З.Аълам ва У.Отажон. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2015. – Б. 254.
7. Арасту. Ахлоқи кабир / тарж. З.Аълам ва У.Отажон. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2015. – Б. 258.
8. Платон. Государство / Перевод Карпов В.Н. – М., 2019.
9. Topildiyev V.R. Rim huquqi. Darslik. XII jadval qonunlarining 8 va 5-jadvallari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2013. – Б. 224-230.
10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1931. – С. 23.
11. Гайдар Е. Становление и кризис системы социальной защиты в современном мире / Вестник Европы. – М., 2003. – № 10.
12. Баранник Л.Б. Современные тенденции в развитии социальной защиты населения в мире / Социально-экономические явления и процессы, 2013. – № 1 (047). – С. 32.
13. Роик В. Основы социального страхования. – М.: АНКЛ, 2005. – С. 45.
14. Блауг М., Оуэн Р. 100 великих экономистов до Кейнса. – СПб: Экономикс, 2008. – С. 230-232.
15. Юсупов Б. Становление и развитие экономической науки. – Бишкек: Учкун, 1999. – С. 62.
16. Барулин В. Социальная философия. – М.: Фаир-Пресс, 1999. – С. 181.
17. Khusanova K. T. EMPIRICAL MEASUREMENT PROCEDURE FOR PUBLIC SPHERE EFFICIENCY //Academic research in educational sciences. – 2024. – Т. 5. – №. 2. – S.788-792.
18. Хайринисо Хусанова. Институциональные основы социальной защиты нуждающихся слоев населения // ОИИ. 2021. №2. УРЛ: <https://cyberleninka.ru/article/n/institutsionalne-osnovy-sotsialnoy-zaschity-nuzhdayuschih-sloev-naseleniya3.2026>).
19. Beveridge W. Social Insurance and Allied Services. – London: Report, 1942. – R.140.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000